

XIV–XVII a. ŽIEDAI VILNIAUS ŽEMUTINĖJE PILYJE

RASA VALATKEVIČIENĖ

Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ archeologė
B. Radvilatės 7/2, LT-01124 Vilnius
El. paštas rasa_foto@yahoo.com

Rasa Valatkevičienė (g. 1980 m.) 1998 – 2005 m. studijavo Vilniaus universitete, kur įgijo archeologės kvalifikaciją. Apgynė magistro darbą temą „Žiedai Vilniaus žemutinėje pilyje (XIV–XVII a.)“. 2005 m. ji baigė dar ir Vilniaus statybos ir dizaino kolegiją, kur studijavo fotografiją. Šiuo metu dirba Pilių tyrimo centre „Lietuvos pilys“ archeologe. Domisi miestų archeologija, fotografijos istorija. Čia spausdinama pirmoji autorės publikacija.

Vilniaus žemutinė pilis (toliau VŽP) – nuo 1988 m. sistemingai tyrinėjamas ir radinių gausa išsiskiriantis objektas. Ypatingai daug dirbiniių aptinkama pastaraisiais metais, pasitelkus šiuolaikiškesnes technologijas, taip pat intensyviai plečiant kasinėjimą apimtis. Didžiąją dalį radinių sudaro buitinė keramika, nemažai rasta koklių, metalinių ir kt. dirbinių. Tarp jų pasitaikė ir įvairiausių papuošalų, taip pat ir – žiedų. Tad šio straipsnio tikslas būtų apžvelgti VŽP rastuosius žiedus: nusakyti jų tipus ir chronologiją, pateikti analogijas iš Vilniaus miesto, Kauno, Klaipėdos, Trakų, Senųjų Trakų, kitų šalių tyrinėjimų. Papildomos informacijos ieškota ikonografinėje medžiagoje. Tai leis susipažinti su šia radinių grupe bei papildys miestų archeologijos tyrimus, kurių medžiagoje žiedai iki šiol nesulaukė didesnio dėmesio.

Išsamiau buvo aptarti tik Kernavėje¹ bei kai kurie VŽP² rastieji žiedai. Apie žiedus, aptiktus tyrinėjant Vilniaus miesto kapines, magistro darbe raše E. Montvi-laitė³. Vilniuje, Repräsentacinių rūmų (dab. Prezidentūra) tyrinėjimų metu rastuosius žiedus bei liejimo formelę publikavo D. Luchtanienė⁴, iš Subačiaus vartų ir Šv. Dvasios gatvės tyrinėjimų – B. Gudynaitė ir T. Poška⁵. Klaipėdos piliavietėje rastas auksinis, inkrustuotas brangakmeniu žiedas, apie kurį iš karto buvo pranešta spaudoje, vėliau jis publikuotas knygoje „Viduramžių Klaipėda“⁶. Taip pat rašyta apie Senuosiųose Trakuose rastą žiedą⁷.

Išsamiai aptarti Lietuvos senkapiuose aptiki žiedai, kurių tipologiją ir chronologiją apibūdino ir apibendrino E. Svetikas. Jo daktaro disertacijos „Monetos ir žiedai XIV–XVII a. kapuose. Tipologija ir chronologija“ dviejose tomuose yra susisteminti 2086 žiedai iš 985 kapų: nustatyti jų tipai, analizuojamas paplitimas, santykis su kitais dirbiniais, kiek panagrinėjamas ornamentas. Kiti apibendrinamojo pobūdžio leidiniai, kuriuose taip pat nemažai dėmesio skirta kapinynuose rastiems žiedams – E. Svetiko „Alytaus kapinynas. Christianizacijos šaltiniai“ bei 11-asis „Lietuvos archeologijos“ tomas.

Užsienio šalyse taip pat dažniausiai pateikti apibendrinamojo pobūdžio straipsniai apie miestų ar kapinynų tyrinėjimus, tarp radinių pamintint ir žiedus. Daugiau apie žiedus rašyta H. Valko⁸, F. D. Gurevič⁹, E. A. Rybinos¹⁰, M. B. Sedovos¹¹ straipsniuose; leidiniuose „Archeologia sredniowiecznego Kolobrzegu“¹², „Gdansk wczesnosredniowieczny“¹³, „Archeologija Belarусі“¹⁴ ir kt.

Remiantis VŽP ir Vilniaus miesto, Kauno, Klaipėdos, Trakų ir Senųjų Trakų archeologinių tyrinėjimų ataskaitomis bei Lietuvos nacionalinio, Trakų istorijos, Architektūros muzieju sukaupta medžiaga buvo susisteminti miestų archeologinių tyrimų metu rasti žiedai¹⁵. VŽP buvo aptikta 170 žiedų. Didžiąją jų dalį sudarė juostiniai (70 žiedų), paplatinta priekine dalimi (39 žiedai), inkrustuoti (15 žiedų), signetiniai (13 žiedų). Žiedai dažniausiai daryti iš vario lydinio (61 % – 104 žiedai), tačiau pasitaikė ir auksinių (4 žiedai), alavinių (15 žiedų), kartais – sidabriniai, geležiniai, alavuotų, taip pat kai kurių žiedų vidinėje pusėje rasta alavo, cinko ar švino pėdsakų (cheminius tyrimus atliko restauratorė A. Skučienė). Nemažai žiedų puošti augaliniu arba geometriniu (zigzagai, rombai, ranteliai, duobutės, įkartelės, tinklelis, spurgeliai ir kt.) ornamentu, taip pat religinių tematikos motyvais – Marijos atvaizdu, kryžiumi, monograma IHS. Rasta žiedų ir su herbais, ženklais, raidėmis, svastika, liūtais, rankos motyvu.

Vilniaus mieste buvo aptikta 50 žiedų. Dauguma jų buvo paplatinta priekine dalimi, juostiniai, inkrustuoti, daugiausia vario lydinio, 6 – sidabriniai, keli geležiniai, vienas sidabrinis paausutas. Pastarasis 1,5 cm skersmens, su priliutuotu augalo lapeliu, datuojamas XVI a.¹⁶. Kai kurie Vilniuje rasti žiedai buvo puošti geometriniu ornamentu (įkartomis, duobutėmis, žvaigždute ir kt.), taip pat monograma IHS.

Kaune rasti 9 žiedai, daugiausia paplatinta priekine dalimi, vario lydinio (vienas geležinis), kai kurie puošti geometriniu ornamentu. Rastas taip pat ir sidabrinis, puoštas įviju motyvu bei varinis pasidabruotas paplatinta priekine dalimi, 1,6 cm skersmens žiedas. Abu jie datuoti XIV a.¹⁷

Klaipėdoje rasti 5 žiedai, daugiausia vario lydinio, keli tordiruotomis priekinėmis dalimis, vienas – auksinis.

Trakuose buvo aptikti 8 žiedai, daugiausia vario lydinio, keli geležiniai, paplatintomis priekinėmis dalimis, inkrustuoti, juostiniai, vienas ornamentuotas. Senuosiųose Trakuose rasti 4 žiedai, kurie buvo vario lydinio, juostiniai, vienas – sidabrinis, paausutas, puoštas geometriniu ornamentu, datuojamas XIV a.¹⁸. Nemažai žiedų rasta Kernavės kapinyne (108 žiedai) bei miesto kultūrijuose sluoksniuose.

Deja, nei žiedus gaminusių juvelyrų vardų, nei gamybos vietų nežinoma. Tik vieno XV a. II pusės sluoksnyne rasto žiedo vidinėje pusėje buvo įspaustas

Pav. 1.

meistro ženklas – R arba a¹⁹. Istoriniai šaltiniai apie juvelyrus užsimena fragmentiškai. Daugiau duomenų paskelbta tik apie auksakalius, didžiojo kunigaikščio dvare pasirodžiusius valdant Žygimantui Senajam ir Žygimantui Augustui²⁰. Archeologinė medžiaga kur kas iškalbingesnė: kasinėjimų metu buvo aptikta tiglių įvairios žaliaivios atliekų, dirbinių liejimo formelių ir pačių dirbinių ruošinių, kas leistų kelti prielaidą apie dirbinių gamybą VŽP teritorijoje. Kad žiedai gaminti ir vietinių meistrų, liudija aptikta liejimo formelė²¹ bei triju žiedų su duobutėmis ruošinys²². Liejimo formelė 10,1x5x8,7 cm dydžio, padaryta iš smiltainio (Pav. 1). Joje išlikusios geležinės kniedės kitai formelės daliai pritvirtinti. Formelėje yra pusapvalis griovelis, kurio dugne dviejų žiedų liejimo formos. Vienu metu buvo galima lieti žiedą rombine paplatinta priekine dalimi, puoštą tinkleliu ir spurgeliais, bei žiedą ažūrine (šešiakampe su keturiais spurgeliais apskritime) paplatinta priekine dalimi. Formelė aptikta XV a. II ketv., o iš jos išlieti žiedai – XIV a. pab. – XV a. pr./I puse datuojamame sluoksnyje. Tikėtina, kad ir formelė imta naudoti kur kas anksčiau, o žiedai joje lieti ilgesnį laiką.

Vilniaus mieste juvelyrai dirbo dar bent keliose vietose. Tyrinėjant Reprezentacinių rūmų ansamblio vidinių kiemų buvo aptiktas amatininkų kvartalas bei nustatyta, kad ten XVI – XVII a. dirbo ir spalvoto metalo meistras (juvelyras). Kasinėjimų metu buvo aptikta ir iš kalkakmenio padaryta liejimo formelė žiedams lieti su iрèžtu meistro ženklu (kryžius trikampyje). Joje buvo liejami du žiedai – trijuostis ir imituojantis pynimą²³. Po Šv. Kotrynos bažnyčia buvo rastos dvi metalo lydymo krosnys, iš kurių viena skirta spalvotiesiems metalams lydyti. Šalia jos aptikta duobė, užversta griuvenomis ir kt. atliekomis, tarp kurių rasta ir 260 tiglių šukių, lietų papuošalų (aptikti trys lieti žiedai). Manoma, kad šioje vietoje XVI – XVII a. pr. veikė ištisas metalų apdirbimo kompleksas²⁴. Liejimo formelių rasta ir Kernavėje, Pajautos slėnyje. Ten buvo liejami žiedai, imituojantys priekinės dalies pynimą²⁵. Tyrinėjant senają Rusią aptikta 120 X – XIV a. spalvotų metalų dirbtuvių 60 vietovių:

Kijeve, Naugarde, Pskove, Rezanėje, Polocke, Suzdalėje, Smolenske, Maskvoje bei kituose miestuose ir piliakalniuose²⁶.

Žiedai ir jų nešiosena ikonografiniais duomenimis

Papildomos informacijos apie žiedų nešiojimo pobūdį ieškota ikonografinėje medžiagoje. Ji yra svarbus šaltinis tyrinėjant miesto kultūrą, nes atspindi to meto miestiečių, dažniausiai turtingų arba dvasininkų luomo atstovų aprangą, nešiotus papuošalus.

Iš portretinės dailės matyti, kad žiedai nešioti ant rankų pirštų po 1–12, bet dažniausiai po kelis. Juos nešiojo tiek vyrai, tiek moterys, tiek vaikai. Dažniausiai mūvėti žiedai su akutėmis (kvairų formų ir spalvų akmenimis ar brangakmeniais) bei juostinai ir, matyt, auksiniai. Pastebėta tendencija nenešioti žiedo ant didžiojo piršto. Taip pat išryškėjo dar vienas savitas žiedo nešiojimo būdas – ant viduriniojo (2) piršto narelio (Pav. 2). Taip žiedai buvo nešiojami XIV a. II pusėje – XVII a. ir dažniausiai ant tiek vyro, tiek moterų kairės rankos bevardžio piršto. Taip pat pastebėta, kad žiedai mūvėti ir ant pirštinių, kartais nešioti pakabinti ant grandinėlės. Tokio pobūdžio nešioseną iliustruoja XVI a. Jano Goserto portretas²⁷.

Svarstyta ir apie žiedų nešiojimą ant kojų pirštų, tačiau tam pagrįsti ikonografinių duomenų nebuvo rasta, nors istoriniuose šaltiniuose (tiesa, vėlesniuose) buvo užfiksuota, kad 1793 m. Gardine surengtame poklyje damos pasirodė su antikiniais sandalais, avimais ant basų kojų su žiedais apmaustytais pirštais²⁸. Kapinynuose randama žiedų prie kojų pėdų, tačiau teigti, kad jie nešioti

Pav. 2. Kilminga dama (XV a.) // A. Ogijienė, A. Šakienė. Aprangos raida nuo senovės iki XX amžiaus. Kaunas, 1995 m.

ant kojų pirštų, negalima. Vienintelis žiedas ant dešinės kojos piršto aptiktas Kernavėje, vyro kape (Nr. 55). Žiedas – pinta priekine dalimi.

Žiedų tipologija ir chronologija

Remiantis E. Svetiko sudaryta žiedų tipologija (ja pakoreguojant atsižvelgus į VŽP medžiagą), VŽP žiedai buvo suskirstyti į 6 tipus. Atskirai aprašyti individualūs žiedai, nepriskirti jokiam tipui.

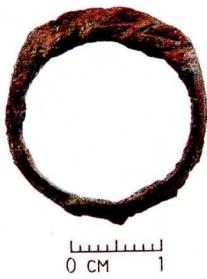
I tipas (Pinti ir pynimą imituojantys žiedai)

Šiam tipui skiriami žiedai, kurių priekinė dalis yra pinta arba imituoją pynimą. Tokių žiedų liejimo formelius rasta Vilniuje ir Kernavėje. VŽP aptiki 7 pinti ir 3 pynimą imituojantys žiedai. Jie pinti iš 3 arba 4 ivių, kartais dar ipinant tordiruotą to paties ar kitokio metalo vielutę (Pav. 3). Vario lydinio žiede ipinta sidabrinė(?) vielutė²⁹, o kitame žiede ipinta to paties metalo – vario lydinio – vielutė³⁰. Visi žiedai užkeistais galais, skirtingi. Jų skersmuo 2,6–3 cm. Pinti žiedai rasti XIV a. pab./riba – XV a. pr./I ketv. datuojamuose sluoksniuose.

Pav. 3.

Pynimą imituojantys žiedai daryti iš vario lydinio, uždari (tik vienas užkeistais galais), paprastai būna lieti. Tačiau pasitaikė vienės žiedas, kurio priekinės dalies imitavimas suformuotas kalimo būdu (Pav. 4)³¹. Žiedas uždaras, 2,3 cm skersmens, datuojamas XVI a. II puse – XVII a. I puse. Kiti pynimą imituojantys žiedai 1,9 ir 2,3 cm skersmens, datuojami XIV a.pab./riba–XV a.

Pav. 4.

Vilniaus mieste taip pat aptikta šio tipo žiedų Gedimino kalno, Reprezentacinių rūmų³², Didžiojoje g. 1³³ tyrinėjimų metu. Jų rasta ir Kernavėje³⁴, Lietuvos kapinynuose³⁵, Latvijoje³⁶, Estijoje³⁷, senosios Rusios miestuose³⁸.

II tipas (Paplatinta priekine dalimi žiedai)

Šiam tipui priskiriami žiedai, kurių priekinė dalis paplatinta ir dažniausiai yra rombo, ovalo ar apskritimo formas. Jie uždaru lankeliu arba užkeistais galais. Pastarųjų VŽP rasta nedaug – 5: trys jų rombo formas

paplatinta priekine dalimi, puošta zigzagais, sudarančiais ištrižą kryžių (Pav. 5), vienas su iš įkartų suformuotu rombo motyvu, paskutinis puoštas duobutėmis, su iškilimu centre. Jie gaminti iš vario lydinio, aptikti XIV a. pab.(?)/XV a. – XV a. II pusės sluoksniuose. Panašių i aprašytuosius žiedų rasta Vilniuje, Latako g. buvusiose stačiatikių kapinėse³⁹, Kaune Panevėžio g.⁴⁰, Lietuvos kapinynuose, senosios Rusios miestuose ir kt.

Pav. 5.

Kiti šio tipo žiedai uždaru lankeliu. Didžiausią grupę žiedų sudaro žiedai su paplatinta rombo formos priekine dalimi. Vieni jų su tuščiu rombu, kitų rombas puoštas tinkleliu, trečių – ir spurgeliais. Žiedai lieti iš vario arba alavo ir aptikti XIV a. pab.–XV a. sluoksniuose (vienas rastas XV – XVI a.). Iš viso jų rasta 11. Taip pat aptikta tokį žiedų liejimo formelė bei joje pagamintų žiedų (Pav. 1).

Ovalia priekine dalimi aptikti 7 žiedai. Keliai jų priekinės dalys ornamentuotos, nors dažniausiai lygios. Žiedai pagaminti iš vario ar alavo, alavo-švino, dažniausiai aptinkami XIV a. pab./XV a. pr. – XV a. II pusėje. Tokių žiedų rasta ir Naugarde. Taip pat aptiktas žiedas apskrita priekine dalimi iš XV a. II ketv. sluoksnio.

Pav. 6.

Kita grupelė žiedų (3 vnt.) išskiria apskritomis priekinėmis dalimis, kurių pakraščiai yra 16 spurgelių ir vienas didesnis centre (Pav. 6). Jie rasti XIV a. pab. – XV a. II ketv. sluoksniuose⁴¹.

VŽP aptiktas ir žiedas šešiakampe masyvia priekine dalimi, kuri padalinta per pusę ir puošta veidrodiniu augaliniu ornamentu (Pav. 7). Žiedas vario lydinio, deformuotas, aptiktas XV a. – XVI a. pr. datuojamame sluoksnyje⁴².

Aptikti 7 ažūrine priekine dalimi žiedai. Šių žiedų priekinė dalis rombo arba šešiakampio formos, nuo kurios

Pav. 7.

lankelio link (iš abiejų pusių) eina po tris juosteles. Rasti 3 vienodi žiedai, kurių paplatinta priekinė dalis yra šešiakampio formos, centre puošta keturiais iškiliais spurgeliais bei turi po spurgelį ant šešiakampio kampų. Aptikta šių žiedų liejimo formelė (Pav. 1). Žiedai gaminti iš vario ar alavo, rasti XIV a. pab.–XV a. I pusės (vienas XV – XVI a. pr.) sluoksniuose. Ažūrinėmis priekinėmis dalimis žiedų taip pat rasta Naugarde.

Pav. 8.

Aptikta pavienių lietuvių žiedų, kurių ornamentika itin savita. Toks žiedas buvo su ovalia priekine dalimi, kurioje pavaizduota į kairę pusę nukreipta rankos plaštaka (Pav. 8). Keliais ranteliais suformuota rankovės(?) dalis. Žiedo skersmuo – 1,8 cm. Jis aptiktas XIV – XV a. datuojamame sluoksnyje⁴³. Žiedų su rankos plaštaka aptikta ir Naugarde⁴⁴.

Kitas praplatinta, beveik apskrita priekine dalimi, žiedas buvo su pavaizduota svastika (Pav. 9). Žiedas vario lydinio, 2,05 cm skersmens, aptiktas XV a. sluoksnyje⁴⁵. Žiedų su svastikos motyvu rasta ir Kernavėje⁴⁶.

Pav. 9.

Žiedų paplatinta priekine dalimi rasta Vilniuje Šv. Dvasios g.⁴⁷ ir Rotušės tyrinėjimų metu⁴⁸, Kaune Vilniaus g.⁴⁹, Kernavėje⁵⁰, Lietuvos kapinynuose⁵¹, Latvijoje⁵², senosios Rusios miestuose⁵³.

III tipas (Juostiniai žiedai)

Juostiniams žiedams priskiriami uždari žiedai, padaryti iš juostelės. Žiedo lankelis lygus arba su vienu/ keliais grioveliais, kartais puoštas išspaustu augaliniu ornamentu arba monograma IHS, smulkiomis įkartelėmis lankelio pakraščiais, išrežta viena ar keliomis linijomis, bangelėmis, tinklelio motyvu, s raidės pavidalo ranteliais. VŽP rasti 34 žiedai su 2 grioveliais ir 2 su vienu grioveliu bei 3 juostinių žiedai su monograma IHS. Vilniaus mieste taip pat aptikta juostinių su grioveliais žiedų: Latakio g. buvusiose stačiatikių kapinėse⁵⁴, kasinėjant Stalo kalną⁵⁵. Jų rasta senosios Rusios miestuose, Estijoje⁵⁶.

VŽP žiedų lygiu lankeliu pasitaikė kur kas mažiau – tik 10. Žiedų skersmuo 1,45–2,2 cm (daugumos skersmuo 2 ir daugiau kaip 2 cm), visi vario lydinio, išskyrus vieną, kuris padarytas iš geležies. Žiedai aptikti XV – XVI a. datuojamuose sluoksniuose (vienas XVIII a.?). Jų rasta Vilniaus mieste: Šv. Kotrynos bažnyčios tyrinėjimų metu⁵⁷, Didžiojoje g. 1⁵⁸, Subačiaus g. 11⁵⁹, Kernavėje⁶⁰,

Lietuvos kapinynuose⁶¹. Taip pat jų aptikta Latvijoje⁶², Estijoje⁶³ ir kt.

Pav. 10.

Žiedai su monograma IHS vario lydinio, 1,75 ir 2,3 cm skersmens. Vienas puoštas tik raidėmis IHS, kiti du prie raidžių puošti augaliniais ornamentais (Pav. 10). Du žiedai aptikti viršutiniuose sluoksniuose, vienas – XVI a. II puse – XVII a. pr. datuojamame sluoksnyje⁶⁴. Taip pat rastas žiedas su išpaustu tik augaliniu ornamentu ir paukščio? sparnu⁶⁵. Žiedų su monograma IHS aptikta Vilniaus mieste⁶⁶ bei Lietuvos kapinynuose.

VŽP aptikti ir trys karpytais kraštais žiedai. Puošniausias žiedas – auksinis, 1,7 cm skersmens, puoštas iškiliu augaliniu ornamentu (Pav. 11). Jis rastas XV a. II pusės sluoksnyje⁶⁷.

Pav. 11.

IV tipas (Žiedai su duobutėmis)

Tai žiedai paplatintomis karpytomis priekinėmis dalimis, kuriose yra iš duobučių suformuotas ornamentas. Šie žiedai užkeistais galais. VŽP aptikta pusė tokio švininio-alavinio žiedo⁶⁸ ir triju vario lydinio žiedų ruošinys⁶⁹ (Pav. 12). Žiedai puošti 8 duobutėmis, iš kitų 5 duobučių viduryje suformuota gėlytė. Žiedai tiksliau nedatuoti. Analogiškas žiedas rastas Vilniuje, Šv. Mykolo g. 6⁷⁰. Tokių žiedų randama Lietuvos kapinynuose, kur jie datuojami XVI a. I – II ketvirčiais⁷¹.

Pav. 12.

V tipas (Signetiniai žiedai)

Signetiniams žiedams skirtini žiedai su ženklais paplatintoje priekinėje dalyje. Jie uždari, paplatinta ovalo ar kitokios formos priekine dalimi. Vieni žiedai lieti, kiti padaryti iš juostelės, prie kurios prilikuota plokštėlė.

VŽP rasti keli žiedai su herbų ar jiems artimais motyvais. Vienas toks alavinis, su nežiūrimu herbu rastas 1988 m.⁷². Kitas žiedas su ženklais (herbu?) padarytas iš bronzos⁷³. Abiejų žiedų prikinės dalys aštuoniakampės. Jie tiksliau nedatuoti.

Kita grupė – žiedai su įkartomis ir žvaigždute (Pav. 13). VŽP aptiki du tokie žiedai: abu vario lydinio, uždari, ovaliomis priekinėmis dalimis, su iš 6–7 stipinų suformuota žvaigždute bei su įrežtomis keliomis įkartomis. Žiedai datuoti XV a. pab.–XVII a. pr.⁷⁴ Analogiško motyvo žiedas rastas Vilniuje, Bokšto g.⁷⁵, jų aptinkama ir Lietuvos kapinynuose⁷⁶.

Pav. 13.

VŽP taip pat rasta sidabrinio žiedo dalis su ovalia priekine dalimi, kurioje trys įkartos. Šis žiedas iš XVII a. II pusės – XVIII a. sluoksnio⁷⁷. Žiedų su įkartomis rasta Vilniuje, Augustijonų g.⁷⁸, Pilies g.⁷⁹.

VŽP taip pat aptiktas žiedas su beveik apskrita priekine dalimi, kurioje neaiškūs ženklai⁸⁰. Kitas žiedas buvo puoštas iš įkartelių suformuotu ornamentu (du ovalai ir dar netvarkingai išspausta po įkartelių eilutę visoje plokštelyje)⁸¹.

Pav. 14.

VŽP rasta žiedų ir su artimu geometriniam ornamentui motyvu. Vienas toks aptiktas XV a. sluoksnyje (Pav. 14). Jis lietas, sidabrinis⁸². Panašus ornamento sidabrinis pauksuotas žiedas rastas Senųjų Trakų piliavietėje, XIV a. sluoksnyje⁸³. Dar vienas signetinis žiedas aptiktas VŽP XIV a. II pusės – XV a.(?) sluoksnyje. Jis su prie lankelio priliuota stačiakampe plokšteli, kurioje pakraščiais ir centre (trys juostelės vertikalios, beveik istrižos) puošta augaliniau-zigzaginiu motyvu⁸⁴. Vilniaus mieste Šv. Dvasios g. kasinėjimų metu rastas sidabrinis, puoštas geometriniu motyvu žiedas datuojamas XV a.⁸⁵. Panašaus ornamento žiedas aptiktas ir Naugarduke⁸⁶.

VŽP rasti lieti žiedai rombine ir ovalia priekinėmis dalimis, kurios puoštos liūtais. Viename jis aiškiai matomas, pavaizduotas heraldiškai (Pav. 15). Žiedas

Pav. 15.

sidabrinis, auksuotas. Deja, rastas suardytame XVII a. sluoksnyje⁸⁷. Kitame, XVII a. pr. žiede liūtas stilizuotas, eina į kairę pusę⁸⁸. Abiejų žiedų skersmuo beveik vienodas – 2,2 ir 2,25 cm. Žiedas su fantastiniu gyvūnu taip pat rastas Arsenalo tyrimų metu. Jis sidabrinis, neuždaras, stačiakampe priekine dalimi⁸⁹. Naugarde taip pat aptiki du žiedai su liūtais⁹⁰. Signetinių žiedų rasta ir Estijoje⁹¹, Lenkijoje⁹², senosios Rusios miestuose⁹³ ir kt.

VI tipas (Inkrustuoti žiedai)

Šiam tipui priskiriami lieti arba padaryti iš juostelės ar vielutės, prie kurios priliuojama akutė, žiedai. Visų jų lankeliai uždari.

VŽP iš viso rasta 12 inkrustuotų žiedų bei akmens akutė. Iš jų 4 žiedai su stiklo, 2 – su brangakmenių akutėmis. Kitų žiedų akutės iškritusios, todėl neįmanoma pasakyti, kokių jų būta (Pav. 16). Sie žiedai padaryti iš

Pav. 16.

vario lydinio, aukso, kartais alavuoti. Auksiniai – prabangūs, sudėtingos atlirkimo technikos. Variniai – paprastesni, nors taip pat skirtingi, inkrustuoti skaidraus, žalio, mėlyno stiklo akutėmis. Jų priekinės dalys ovalios, rombo, keturkampio ar šešiakampio formos. Žiedų akutės ovalios, apvalios. Žiedai aptiktas XIV pab. – XV a. bei XVI a. pab.–XVII a. pr. sluoksniuose.

VŽP rasti lieti inkrustuoti žiedai buvo iš vario lydinio arba auksiniai. Pastarieji – puošnūs, su raudonais brangakmeniais. Vienas jų su keturkampe akute, puoštas ornamentu (Pav. 17). Žiedo skersmuo – 1,7 cm⁹⁴. Kitas žiedas šešiakampe akute, ornamentuotas spurgeliais⁹⁵. Vario lydinio lieti žiedai buvo ovaliomis priekinėmis dalimis. Deja, tik vienas rastas tiksliau datuotame sluoksnyje – XIV pab.–XV a. Buvo aptikta ir chalcedono akutė, D. Steponavičienės nuomone, datuojama XIII – XIV a. ir yra importuota iš Vidurio Europos (Čekijos, Vengrijos)⁹⁶.

Pav. 17.

Vilniaus mieste aptiki 3 žiedai su akutėmis bei keli žiedai, kaip spėjama, buvę inkrustuoti perlmutru: Pilis g. 14⁹⁷, L. Sapiegos g. 3⁹⁸, Katedros aikštėje⁹⁹, Latako gatvėje buvusiose stačiatikių kapinėse¹⁰⁰. Puošnus auksinis žiedas su perlo akute rastas Katedros vidurinėje kriptoje¹⁰¹.

Vilniuje taip pat rasta 1 žalio stiklo ir akmenų (smaragdo, chrizoprazo (žiedo ar segės akutė) bei pusiau brangaus akmens su arabiškais rašmenimis žiedų akutės Reprezentacinių rūmų teritorijoje¹⁰². Auksinis žiedas su brangakmeniu aptiktas Klaipėdos piliavietėje ir datuojamas XVI a. Jis ornamentuotas, su aštuoniabriauniu deimantu, inkrustuotas emaliu¹⁰³. Inkrustuotų žiedų rasta ir Kernavėje¹⁰⁴, Lietuvos kapinynuose¹⁰⁵, Latvijoje¹⁰⁶, Estijoje¹⁰⁷, Lenkijoje¹⁰⁸, senosios Rusios miestuose¹⁰⁹.

VŽP aptiktas žiedas, kurio priekinėje dalyje yra stačiakampė horizontali skylutė¹¹⁰. Vilniuje, Šv. Ignoto 9 taip pat aptikta paplatinta priekinė žiedo dalis. Ji žalvarinė, su apvalia skylute¹¹¹. Skylutės žiedų priekinėse dalyse galbūt buvo skirtos inkrustuoti.

Individualūs žiedai

Aptiktas žalvarinis žiedas plačia priekine dalimi, kuri puošta dviguba w raidės pavidalo banguota linija. Žiedas sulenktas, bet nesukniedytas. Jo skersmuo – 2,3 cm. Aptiktas po XVI a. datuojamu grindiniu¹¹².

Pav. 18.
0 CM 1

Pasitaikė ir keletas žiedų religine tematika. 1994 m. tyrinėjimų metu rastas žiedas (deja, neinventorintas) su Dievo Motinos atvaizdu ovalioje plokštéléje (Pav. 18). Kitas žiedas buvo su kryžiumi ovalioje (1,4x1,2 cm dydžio) priekinėje dalyje (Pav. 19). Jis rastas XV a. pab. – XVI a. pr.(?) sluoksnyje¹¹³. VŽP rastas ir auksinis žiedas, kurio apskritoje, dengtoje juodu emaliu priekinėje dalyje buvo balto emilio Maltos kryžius. Žiedo skersmuo – 1,6 cm. Praba – apie 700. Žiedas rastas XVI – XVII a. sluoksnyje¹¹⁴.

Pav. 19.
0 CM 1

Taip pat rasta žiedų (4, iš jų 3 rasti kartu), kurių apskritose priekinėse dalyse yra po raidę. Jie variniai, padaryti iš keturkampio skerspjūvio vielos su priliuotomis apskritomis priekinėmis dalimis (skersmuo 1,1; 1,2 cm), kuriose matoma raidė M ar W. Žiedai datuojami XIV a. II puse (gali būti ir XV a.)¹¹⁵. Dar vieno žiedo(?) apskrita priekinė dalis (skersmuo 0,7 cm) su juodu emaliu užrašyta gotiška raide(?) aptikta 1991 m. tyrinėjimų metu (žiedas neinventorintas).

VŽP taip pat buvo rastas kaulinis žiedas. Tokie žiedai – vieni retesnių dirbinių ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių archeologinėje medžiagoje. Lietuvoje surasti trys kauliniai žiedai: VŽP, Trakų salos piliavietėje bei Alytaus kapinyne.

Visi žiedai skirtini. Sudėtingiausiai padarytas VŽP rastas žiedas (Pav. 20). Jis uždaras, paplatinta priekine dalimi, išraižytas netaisyklingais rombais. Priekinės dalies aukštis – 1,95 cm, plotis – 1,5 cm, storis 0,15–0,3 cm. Žiedo skersmuo – 2,5 cm. Žiedas rastas sluoksnyje, kuris

Pav. 20.
0 CM 1

datuojamas XIV a. pab. – XV a. pr.¹¹⁶. Trakų salos pilyje taip pat aptiktas kaulinis žiedas. Jis apvalaus skerspjūvio, išorėje puoštas išilgas griovelias, 2,3 cm skersmens. Deja, tiksliau nedatuotas¹¹⁷. Kaulinis žiedas taip pat rastas Alytaus kapinyne vyro kape Nr. 321. Jis buvo įdėtas į odinį kapšelį kartu su Zigmanto Vazos 1613 m. LDK dvidenariu. Žiedo lankelio viduryje išrežta išilginė linija, o priekinė dalis ovalo formos. Žiedo skersmuo – 2,4 cm¹¹⁸. Kaulinis žiedas aptiktas ir Lenkijoje, Kolobžegno kasinėjimų metu¹¹⁹.

VŽP rasta ir stiklinio žiedo dalis (Pav. 21). Stikliniai žiedai – taip pat retas radinys Lietuvos archeologinėje medžiagoje. Kita žinoma radimvietė – Mažulonių piliakalnis. Žiedai lygūs, juostiniai, geltono stiklo. VŽP rastasis aptiktas tiksliau nedatuotame sluoksnyje. Pagal Senosios Rusios stiklo tyrinėtoją J. Ščiapovą žiedas datuotinas apie 1230 m.¹²⁰ Stiklinių žiedų aptinkama Senosios Rusios miestuose, daugiausia Kijeve, Naugarde, kur jie datuojami XII – XIII a.¹²¹ Stiklinių žiedų rasta ir Lenkijoje, Kolobžegno kasinėjimų metu. XIV a. sluoksnyje aptiki keturi stikliniai žiedai, kurių du sveiki¹²².

Pav. 21.
0 CM 1

Aptarus VŽP ir trumpai apžvelgus kitų Lietuvos miestų tyrinėjimų metu rastuosius žiedus, pastebima, kad daugiausiai aptikta paplatinta priekine dalimi (II tipo), juostinių (III tipo) ir inkrustuotų (VI tipo) žiedų. Didžioji jų dalis padaryta iš vario lydinio, pavieniai – geležiniai, alaviniai, sidabriniai ir auksiniai. Iš jų sudėtinga atlaimo technika ir puošnumu išsiskiria 5 auksiniai žiedai. Vienas Klaipėdoje bei keli VŽP aptikti auksiniai žiedai buvo inkrustuoti brangakmeniais. Kiti auksiniai VŽP žiedai: juostinis karpytais kraštais ir žiedelis, puoštas Maltos kryžiumi.

VŽP aptikti žiedai gana įvairaus ornamento motyvo. Iš jų išsiskiria žiedai su herbais, raidėmis, Marijos, kryžiaus, liuto, rankos plaštakos motyvu, taip pat stiklinio žiedo dalis, kaulinis žiedas. VŽP ir Vilniaus mieste rasta žiedų su monograma IHS.

VŽP rasti žiedai daugeliu atvejų atitinka Lietuvos kapinynuose aptiktą žiedų datavimą.

Už leidimą pasinaudoti medžiaga bei vertingus patarimus autorė dėkoja Lietuvos nacionalinio muziejaus,

The Rings of Vilnius Lower Castle (14th–17th centuries)

Summary

The present article for the first time presents a survey of rings found not only in the Lower Castle of Vilnius but also in the Lithuanian cities.

The total of 170 rings were found in the Lower Castle of Vilnius, 50 in Vilnius city, 9 in Kaunas, 5 in Klaipėda, 8 in Trakai, and 4 rings in Old Trakai. Most of the rings are with broadened front, band-shaped and encrusted. There are also signet, braided and braid-imitating rings, rings with pits and individual rings. Five smart golden rings stand out. Yet most of

Trakų istorijos muziejaus, Architektūros muziejaus ir Lietuvos pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ darbuotojams, Vytautui Abramauskui ir Ėrikai Striškienei už nuotraukas.

rings are made of copper alloys, solitary ones are made of iron, tin or silver. Many rings are decorated with vegetal or geometric ornaments (zigzags, rhombuses, notches, pits, hacks, lattice, fringes, etc.) or religious motifs: crosses and monograms HIS. Rings with blazons, letters, Mary's cross, and motifs of lions and palm as well as a bone ring and fragment of glass ring were found in the Lower Palace of Vilnius.

The dating of rings in most cases corresponds with the dating of rings found in the Lithuanian burial grounds.

Translated by Ada Jurkonytė.

¹ G. Vėlius. Kernavės miesto bendruomenė XIII – XIV amžiuje (daktaro disertacija). – Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Archeologijos katedros biblioteka, 2001. Nr. D-17.

² D. Steponavičienė. Metalinės aprangos detalės ir papuošalai Vilniaus žemutinės pilies tyrinėjimų duomenimis // Lietuvos archeologija. T. 24. – Vilnius, 2003. – P. 113–115; A. Kuncevičius. Lietuvos viduramžių archeologija. – Vilnius, 2005. – P. 174–175.

³ E. Montvilaitė. Viduramžių Vilniaus miesto kapinės (magistrinės darbas). – Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Archeologijos katedros biblioteka, 2003 m. Nr. 47.

⁴ D. Luchtanienė. XVI – XVII a. amatinkų kvartalas vyskupų rūmų teritorijoje // Kultūros paminklai. T. 7. – 2000. – Pav. 5:1, 6:1.

⁵ B. Gudynaitė, T. Poška. Subačiaus vartų ir Šv. Dvasios gatvės Vilniuje 1998 – 1999 m. tyrinėjimai // Kultūros paminklai. T. 7. – 2000. – Pav. 5.

⁶ V. Armalis. 1978 – Retas radinys // Tiesa. – 1978 m. spalio 28 d., Nr. 250 (10869), p. 4; V. Žulkus. Viduramžių Klaipėda. – Vilnius, 2002. – Pav. 26.

⁷ A. Kuncevičius. Lietuvos..., p. 174.

⁸ H. Valk. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 1999. – S. 47–49.

⁹ Ф. Д. Гуревич. Древний Новогрудок. – Ленинград, 1981.

¹⁰ Э. А. Рыбина. Археологические очерки истории новгородской торговли X – XIV в. в. – Москва, 1978. – С. 33–34.

¹¹ М. Б. Седова. Ювелирные изделия древнего Новгорода (X – XV в. в.). – Москва, 1981. – С. 121–142, 180–181.

¹² Archeologia średniowiecznego Kolobrzegu. T. 1–4. – Kolobrzeg, 1996 – 1999.

¹³ Gdansk wczesnosredniowieczny. T. VI. – Gdańsk, 1967.

¹⁴ Археология Беларуси. Т. 3–4. – Минск, 2000–2001.

¹⁵ Visas žiedų sąrašas su radimvietėmis ir fotografijomis / piešiniais yra Rasos Gliebutės magistro darbe „Vilniaus žemutinės pilies (XIV – XVII a.) žiedai“ (2005 m.), kuris saugomas Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Archeologijos katedroje.

¹⁶ A. Vaicekauskas. 1997 m. Vilniuje, Trakų g. 9 vykdytų archeologijos tyrimų ataskaita. – Vilnius, 1998. – LII B. Nr. B 2938. – P. 27. (LII B – Lietuvos istorijos instituto byla).

¹⁷ D. Balčiūnas. 1996 m. archeologinių tyrimų ataskaita. Kauno senamiesčio 40-as kvartalas. Sklypas Vilniaus g. Nr. 5. – Kaunas, 1997. – LII B Nr. 3018. – P. 26, 27. – R. s. Nr. 58 ir 74.

¹⁸ A. Kuncevičius. Senųjų Trakų piliaiviėtės 1997 m. archeologiniai tyrimai. – Vilnius, 1997. – LII B Nr. B. 2900. – P. 14. – R. s. Nr. 71.

¹⁹ G. Rackevičius. Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita. – Vilnius, 2003. – LII F. 1. B Nr. 4013–4017. – T. 1. – P. 86 – 87; T. 2. – P. 260, F 901. – T. 5. – R. s. Nr. 7373.

²⁰ E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė. Lietuvos auksakalystė. XV – XIX amžius. – Vilnius, 2001. – P. 48, 50.

²¹ G. Rackevičius..., Vilniaus..., T. 1. – P. 100; T. 2. – P. 305, Pav. 3. – T. 5. – R. s. Nr. 8737.

²² E. Ožalas. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP). – R. s. Nr. 770.

²³ D. Luchtanienė. XVI – XVII a. amatinkų kvartalas vyskupų rūmų teritorijoje // Kultūros paminklai. T. 7. – 2000. – P. 46–47, 51.

²⁴ V. Damainaitis. Archeologijos tyrimai Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčioje // Kultūros paminklai. T. 7. – 2000. – P. 55–56.

²⁵ G. Vėlius. Kernavės..., p. 90, pav. 39:10–12.

²⁶ Древняя Русь. – Москва, 1985. – С. 261.

²⁷ R. Guzevičiūtė. Europos kostiumo tūkstantmetis (X – XX a.). – Vilnius, 2000.

²⁸ M. Matušakaitė. Apranga XVI – XVIII a. Lietuvoje. – Vilnius, 2003. – P. 332.

²⁹ E. Ožalas. Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita. – Vilnius, 2003. – LIIR F. 1. B. 4031–4036. – T. 1. – P. 74–75; T. 3. – P. 82, foto 478; P. – 131, pieš. 90; T. 5. – P. 209, R.s. Nr. 410.

³⁰ E. Ožalas. Vilniaus..., T. 1. – P. 88–89.; T. 3. – P. 82, foto 480; T. 5. – P. 274, R.s. Nr. 1492.

³¹ E. Ožalas. Vilniaus..., T. 1. – P. 19.; T. 3. – P. 33, foto 11; T. 5. – P. 191, R.s. Nr. 58.

³² D. Luchtanienė. Archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, Menininkų rūmų komplekse (Atr-45) (S. Daukanto a. 3/8, Universiteto g. 6, Totorių g. 28) ataskaita. – Vilnius, 1996. – LII B. Nr. 2476. – P. 22, pav. 1.

³³ T. Poška. Archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, Didžioji g. 1, ataskaita. 2 dalis. – Vilnius, 1994. LII B Nr. 2253. – P. 33.

³⁴ G. Vėlius. Kernavės..., p. 89–90.

³⁵ E. Svetikas. Monetas ir žiedai XIV – XVII a. kapuose. Tipologija ir chronologija (daktaro disertacija). – Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Archeologijos katedros biblioteka. Nr. D-1. 1995. – P. 12.

³⁶ M. Lusens. Nikolajaus kapsetas archeologiska izpete Vensplī // Archeoloģi petijumi Latvija 2002. un 2003. gada. – Riga, 2004. – Lpp. 95–99, att. 22: 2; A. Caune. Arheologiskie petijumi Riga laika no 1969 līdz 1980 gadam // Arheoloģija un etnogrāfija. – Riga. – T. XIV. – Att. 17:6, 7; att. 35:7, 8, 9, 10; Sena Riga. Petijumi pilsetas arheoloģija un vesture. – Riga. – 1998. – Lpp. 110, 118; E. Šnore. Betelu kapulaiks angļzeme // Arheoloģija un etnogrāfija. – Riga. – T. XV. – 1987. – Att. 12:16; Latvija в Древности. – 1967. – Рис. 46:1, 2, 3.

³⁷ H. Valk. Rural..., s. 49, att. XVII:6, XX:9.

³⁸ Энциклопедия Археологии и нумизматыка Беларуси. – 1993. – С. 295, 420, 595; M. B. Седова. Ювелирные..., с. 125, 127, рис. 45:5–6, 10–14, 16–17; рис. 48; M. B. Седова, H. M. Курганова. История и культура древнерусского города. – Москва. – 1987. – С. 255, рис. 10:1, 2, 4; Археология Беларуси – 2001. – Т. 4. – С. 291.

³⁹ G. Gendrenas. 1981 m. 160 vietų Dailės instituto bendrabutis Latako g-vėje. Archeologiniai tyrimai. Ataskaita. Plotas 1. – Vilnius, 1983. LII B. Nr. B 1606 c. – P. 143.

⁴⁰ A. Žalnieriūs, D. Balčiūnas. Kauno senamiestis, 13 kvartalas. Panevėžio g. 8 sklypas. Archeologinių tyrimų ataskaita. – Kaunas, 1987. – LII B. Nr. B 1470. – P. 34.

⁴¹ G. Rackevičius..., Vilniaus..., T. 1. – P. 106; T. 5. – R.s. Nr. 9334.

⁴² E. Ožalas. Vilniaus žemutinės pilies teritorija. Šiaurinio korpuso ir rūmų vidinio kiemo tyrimai 2001 m. LII F. 1. B Nr. 3722–25. – T. 1. – P. 28; T. 2. – P. 152, foto 343; T. 4. – P. 230. – R. s. Nr. 597.

⁴³ E. Ožalas. Vilniaus..., T. 1. – P. 80–81.; T. 3. – P. 83, foto 486; T. 5. – P. 235, R.s. Nr. 904.

- ⁴³ E. Ožalas. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP). – R. s. Nr. 865.
- ⁴⁴ M. B. Sedova. Ювелирные..., рис. 49:10, 14; рис. 51:1819-22.
- ⁴⁵ P. Blaževičius, D. Steponavičienė. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP). – R. s. Nr. 13.
- ⁴⁶ G. Vėlius. Kernavės..., pav. 21: 1, 2.
- ⁴⁷ B. Gudynaitė..., Subačiaus..., p. 163–168, pav. 5.
- ⁴⁸ K. Katalynas. Rotušės aikštės 2001 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. – Vilnius, 2001. LII B Nr. B 3721. – P. 28.
- ⁴⁹ D. Balčiūnas. Archeologinių tyrimų ataskaita. Kauno senamiesčio 40-as kvartalas. Sklypas Vilniaus g. Nr. 5. – Kaunas, 1997. LII B Nr. B. 3018. – P. 26, 61, pav. 58.
- ⁵⁰ G. Vėlius. Kernavės..., p. 90.
- ⁵¹ E. Svetikas. Alytaus..., p. 72.; E. Svetikas. Monetos..., p. 20, 99.
- ⁵² V. Bebre. Archeologiskie petijumi Valmieras viduslaiku pilseta, ordena pili un Sv. Simana baznicas kapseta // Archeologu petijumi Latvija 2000. un 2001. gada. – Riga. – 2002. – Lpp. 307–314, att. 14; M. Lusens. Nikolaja., lpp. 114–118, att. 27: 1.
- ⁵³ M. B. Sedova. Ювелирные..., с. 136, рис. 51:24-27.
- ⁵⁴ G. Gendrėnas. 1981 m..., p. 143.
- ⁵⁵ K. Katalynas. Žvalgomujų archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, Stalo kalne, ataskaita. – Vilnius, 1996. LII B Nr. B 2508. – P. 6, 9.
- ⁵⁶ H. Valk. Rural..., s. 48, figure 37:2.
- ⁵⁷ V. Damainaitis. Buv. Šv. Kotrynos bažnyčios Vilniuje, L. Giros 30/1, archeologinių tyrimų ataskaita. – Vilnius, 1987. LII B Nr. B. 1436. – P. 26, 61.
- ⁵⁸ T. Poška. Archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, Didžioji g. 1, ataskaita. 2 dalis. – Vilnius, 1994. LII B Nr. 2253. – P. 33.
- ⁵⁹ A. Kavaliauskas. Archeologijos tyrimų atliktų 2002 m. Vilniuje Subačiaus g. Nr. 11 ataskaita. – Vilnius, 2003. – I dalis – LII B. Nr. 4053. – P. 22.
- ⁶⁰ G. Vėlius. Kernavės..., p. 90–91.
- ⁶¹ E. Svetikas. Alytaus..., p. 73.
- ⁶² M. Ruša. Archeologiskie parbaudes izrakumi Tukuma Sv, Trisvienibas baznica kapseta //Archeologu petijumi Latvija 2002. un 2003. gada. – Riga. – Lpp. 126–128, att. 29: 9, 15, 17.
- ⁶³ H. Valk. Rural..., s. 48, figure 37:1.
- ⁶⁴ E. Ožalas. Vilniaus..., T. 1. – P. 75–76.; T. 3. – P. 84, foto 503; T. 5. – P. 267, R.s. Nr. 1389; G. Striška. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP).
- ⁶⁵ E. Ožalas. Vilniaus..., T. 1. – P. 28–30.; T. 3. – P. 44, foto 124; T. 5. – P. 198, R.s. Nr. 188.
- ⁶⁶ Žiedas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje – VRM 138; A. Vaicekauskas. Žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai Šv. Stepono bažnyčios šventoriuje, Vilniuje, Geležinkelio g. Nr. 39. – Vilnius, 1993. – LII B Nr. B. 2090. – P. 26.
- ⁶⁷ G. Rackevičius..., Vilniaus..., T. 1. – P. 86–87; T. 2. – P. 260, F 901. – T. 5. – R.s. Nr. 7373.
- ⁶⁸ A. Tautavičius, V. Urbanavičius. Vilniaus žemutinės pilies rūmų teritorijos 1988 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita. – Vilnius, 1989. – LII B Nr. 1658. – R.s. Nr. 136.
- ⁶⁹ E. Ožalas. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP). – R. s. Nr. 770.
- ⁷⁰ V. Juškaitis. Archeologinių tyrimų Šv. Mykolo g. Nr. 6 Vilniuje ataskaita. – Vilnius, 2004. – LII F. 1 B Nr. 4201. – P. 32.
- ⁷¹ E. Svetikas. Alytaus..., p. 74, pav. 37.
- ⁷² A. Tautavičius..., Vilniaus..., R. s. Nr. 65.
- ⁷³ G. Aleliūnas, I. Markišytė, E. Vailionis. Vilniaus žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrimai (1992 m.). – Vilnius, 1993. – LII B Nr. 2021b.– R.s. Nr. 1842.
- ⁷⁴ E. Ožalas. Vilniaus..., T. 1. – P. 71–73.; T. 3. – P. 82, foto 484; T. 5. – P. 214, R.s. Nr. 499. E. Ožalas. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP). R.s. Nr. 801.
- ⁷⁵ A. Vaicekauskas. Žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai Vilniuje, Bokšto g. 14. – Vilnius, 1999. – LII B Nr. B 3180. – P. 11.
- ⁷⁶ E. Svetikas. Alytaus..., p. 75.
- ⁷⁷ E. Ožalas. Vilniaus..., T. 1. – P. 28–30.; T. 5. – P. 203, R.s. Nr. 280.
- ⁷⁸ V. Vainilaitis. Vilnius, 1992 m. Augustijonų g. 3. Archeologiniai tyrimai. Ataskaita. – LII B Nr. B 1910.
- ⁷⁹ A. Luchtanas. Šiluminės trasos į namus Gorkio g-je Nr. 38, 40, 42 žemės darbų archeologinės priežiūros ataskaita. – Vilnius, 1985. – LII B Nr. B. 1427. – P. 21–23.
- ⁸⁰ E. Ožalas. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP). – R. s. Nr. 306.
- ⁸¹ Ten pat, žiedo Nr. 305.
- ⁸² P. Blaževičius, D. Steponavičienė. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP).
- ⁸³ A. Kuncevičius. Senųjų Trakų piliavietės 1997 m. archeologiniai tyrimai. – Vilnius, 1997. – LII B Nr. B. 2900. – P. 14, R. s. Nr. 71.
- ⁸⁴ D. Steponavičienė. Ploto prie rūmų Pietryčių kampo 1997 m. archeologinių tyrimų ataskaita (Perkasa Nr. 4 rytinio korpuso išorėje) / Žemutinės pilies teritorija. – Vilnius, 1998. – LII B F 1. Nr. 2870. – R.s. Nr. 3106.
- ⁸⁵ T. Poška. Žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai Vilniuje, Šv. Dvasios g. Ataskaita. – Vilnius, 1999. LII B Nr. B 3129. – P. 17.
- ⁸⁶ Ф. Д. Гуревич. Древний..., рис. 22:2.
- ⁸⁷ G. Striška. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP).
- ⁸⁸ E. Ožalas. Vilniaus..., T. 1. – P. 77–79.; T. 3. – P. 82, foto 485; T. 5. – P. 234, R.s. Nr. 888.
- ⁸⁹ A. Tautavičius. Archeologinių ekspedicijų ataskaitos: Vilnius, Žemutinės pilies teritorija, 1959–1960. – LII B Nr. 226. – P. 136.
- ⁹⁰ M. B. Sedova. Ювелирные..., с. 137-138, рис. 52:4; рис. 53.
- ⁹¹ H. Valk. Rural..., s. 49.
- ⁹² Wawel 1000–2000. Wystawa Jubileuszowa. Ilustracje. – Krakow. – 2000. – T. III.
- ⁹³ В. А. Рыбакова. Русское прикладное искусство X – XIII в. в. – Ленинград. – 1971. – фото 35; Археология Беларуси. – 2001. – С. 292, мал. 154:10; М. Б. Седова. Ювелирные..., с. 137–138, рис. 52:4.
- ⁹⁴ E. Ožalas. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP). – R. s. Nr. 210.
- ⁹⁵ G. Striška. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP).
- ⁹⁶ D. Steponavičienė. Metalinės..., p. 113.
- ⁹⁷ V. Grišinas. Gyv. namas Vilniuje, Gorkio g. 14–16. Archeologinės priežiūros tyrimų ataskaita. – Vilnius, 1986. – LII B. Nr. B. 1425. – P. 20, 25.
- ⁹⁸ G. Abaravičius. Archeologinių žvalgomujų tyrinėjimų Vilniaus mieste, L. Sapiegos g. Nr. 3 XVII – XVIII a. Sapiegų rūmų aplinkoje projektuoamos šiluminės trasos vietoje, ataskaita. – Vilnius, 1995. – LII B Nr. B 2300. – P. 24.
- ⁹⁹ K. Katalynas. Katedros aikštė Vilniuje 1999 m. Archeologinių tyrimų ataskaita. I dalis. – Vilnius, 2000. – LII B Nr. B 3499. – P. – 55, 17.
- ¹⁰⁰ G. Gendrėnas. 1981 m..., p. 31.
- ¹⁰¹ N. Kitkauskas. – Vilniaus arkikatedros požemiai. – Vilnius, 1994. – Pav. 26.
- ¹⁰² D. Luchtanienė. Archeologiniai tyrimai plotuose (16 ir 17) Vilniuje, Repräsentacių rūmų ansamblio teritorijoje (AtA-45), 1997 m. – Vilnius, 1998. – LII B Nr. B 2953. – P. 7; D. Luchtanienė. Archeologiniai tyrinėjimai (Plotai 20 ir 21), archeologiniai žvalgymai ir žvalgomieji tyrimai Reprezentacių rūmų ansamblio teritorijoje (AtR – 45) 1999 m. – Vilnius, 2000. – LII B Nr. B 3355. – P. 3.
- ¹⁰³ V. Armalis. Retas..., p. 4; V. Žulkus. Viduramžių..., pav. 26.
- ¹⁰⁴ G. Vėlius. Kernavės..., p. 91–92.
- ¹⁰⁵ E. Svetikas. Alytaus..., p. 76.
- ¹⁰⁶ A. Caune. Arheologiske..., att. 21:10.
- ¹⁰⁷ H. Valk. Rural..., table XVII:5.
- ¹⁰⁸ Gdansk..., tablica IV:1-5.
- ¹⁰⁹ Ф. Д. Гуревич. Древний..., рис. 35:5; М. Б. Седова. Ювелирные..., с. 139–140; Энциклопедия..., с. 523.
- ¹¹⁰ E. Ožalas. Vilniaus... (2001 m). T. 1. – P. 17; T. 2. – P. 151, foto 341; T. 4. – P. 225. – R.s. Nr. 445.
- ¹¹¹ D. Luchtanienė. Vilniaus senojo miesto vėtos (A1610K1) Šv. Ignoto g. 9 Vilniaus m. archeologinių tyrinėjimų 2001 m. ataskaita. – Vilnius, 2002. – LII B Nr. B 3793. – P. 8.
- ¹¹² A. Lisanka. 1978 m Vilniaus žemutinės pilies senojo arsenalo teritorijoje vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita. T. 1. – Vilnius, 1979. – LII B Nr. B. 840. – Žiedo Nr. 82.
- ¹¹³ G. Striška. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP).
- ¹¹⁴ A. Kuncevičius, A. Tautavičius, V. Urbanavičius. Vilniaus žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos 1993 m. tyrimai. – Vilnius, 1994. – LII B. Nr. 2545. – R.s. Nr. 866 (947).
- ¹¹⁵ G. Rackevičius..., Vilniaus..., LII F. 1. B Nr. 4013–4017. – T. 1. – P. 94, 95; T. 2. – P. 322, pieš. 17:1, 17:2, 17:3. – T. 5. – R.s. Nr. 8435, 8436, 8437.
- ¹¹⁶ G. Striška. – 2004. Ataskaita ruošiama (PTC LP).
- ¹¹⁷ O. Navickaitė-Kuncevičė. Archeologinių tyrimų Trakų salos pilyje ataskaita, 1960 m. – LII B Nr. B 165. – P. 14.
- ¹¹⁸ E. Svetikas. Alytaus..., p. 77.
- ¹¹⁹ Archeologia średniowiecznego Kolobrzegu.T. 3. – Kolobrzeg , 1997. – C. 31, tab.11:11.
- ¹²⁰ Vilniaus žemutinės pilies rūmai. T. 1. – Vilnius, 1989. – P. 25.
- ¹²¹ Lietuvos gyventojų prekybiniai rūsys I – XIII a. – Vilnius, 1972. – P. 203.
- ¹²² Archeologia..., T. 2. – C. 78, tab. 33:12, c. 123, tab. 64:10, c. 117, tab. 87:5; T. III, c. 44, tab. 26:6.